

I. ARTYKUŁY

ANDRZEJ REDELBACH

LENINOWSKA KONCEPCJA NARODU I JEJ ZNACZENIE W BUDOWNICTWIE SOCJALISTYCZNYM

1. LENINOWSKIE UJĘCIE PROBLEMU NARODOWEGO

Koncepcja narodu W. I. Lenina kształtowała się w okresie intensywnego formowania nowoczesnych narodów i rozpadu państw wielonarodowych. Wątki teoretyczne tejże koncepcji poddane zostały następnie weryfikacji i zyskały wsparcie w praktyce pierwszego państwa socjalistycznego, którego Lenin był wybitnym przywódcą. Szereg poglądów Lenina ujął w swych pracach oraz rozwinął i usystematyzował J. W. Stalin.

Leninowska koncepcja narodu, będąc twórczą kontynuacją poglądów Marksa i Engelsa w tej mierze, jest krytyką ujęć burżuazyjnych problematyki narodowej. Ujęcia te, obciążone pejoratywnym nacjonalizmem, rozpatrują naród jako społeczność tworzącą ramy i ujście dla wszelkich konfliktów o charakterze klasowym. Poglądy Lenina krystalizowały się w toku polemik z innymi stanowiskami w zakresie problematyki narodowej w łonie II Międzynarodówki, a w szczególności z „ortodoksyjnym marksizmem” K. Kautskiego, rewizjonizmem E. Bernsteina oraz ultralewicowymi poglądami R. Luksemburg¹.

Ujmując, na gruncie leninizmu, genetycznie zjawisko narodu² interpretujemy proces narodotwórczy i stwierdzamy rolę decydującą dla ukonstytuowania się tej społeczności takich czynników, jak wspólnota: języka, terytorium, życia ekonomicznego oraz wspólnota kultury. W procesie narodotwórczym wystąpić musi styczność przestrzenna między potencjalnymi członkami narodu oraz towarzyszący jej system wymiany informacji i komunikowania się. Dla uformowania więzi narodowych istotne znaczenie odgrywa układ ekonomiczny, gdyż rzeczywiste i trwa-

¹ J. J. Wiatr, *Naród i państwo. Socjologiczne problemy kwestii narodowej*, Warszawa 1969, s. 41 - 67.

² Por. rozważania nad definicją narodu na gruncie marksizmu-leninizmu: J. J. Wiatr, *ibidem*; S. Kozyr-Kowalski, J. Ładosz, *Dialektyka a społeczeństwo. Wstęp do materializmu historycznego*, Warszawa 1976, s. 343 i nast.

łe więzi międzyludzkie tworzą się w procesie produkcji i wymiany dóbr. Spoiwem rodzącego się narodu jest wspólnota kultury — wspólnota losów dziejowych jego członków; stopniowo zasoby dóbr kultury materialnej i duchowej narodu promieniają na jego teraźniejszość i przyszłość. Określające znaczenie dla uformowania narodu oraz przekształceń jego klasowego charakteru ma państwo jako instytucja dysponująca powszechnym i kwalifikowanym przymusem. Wskazane czynniki występują w konkretnym procesie narodotwórczym z różnym natężeniem, różna jest także ich trwałość w czasie. I tak uproszczeniem byłoby „wspólnotę języka” traktować jako konieczność formowania w procesie narodotwórczym jednego języka narodowego — niezbędny jest jedynie system komunikacji językowej członków narodu. Uformowany naród może okresowo tracić takie czynniki, jak: terytorium, wspólnotę życia ekonomicznego czy też państwo narodowe. W sytuacji tej członkowie narodu zdolni są jednak do największych poświęceń, by stracony stan życia narodowego odzyskać.

Ujmując strukturalnie zjawisko narodu interpretujemy je jako zbiorowość ludzką, w której podstawowa jest rola odzwierciedlającej obiektywne więzi świadomości narodowej; świadomości określanej przez panującą w łonie zbiorowości w danym okresie klasę społeczną i znajdującą z zasady wsparcie w instytucji państwa. Świadomość narodowa³ ma regulujące znaczenie dla narodu, gdyż jest on taką ze społeczności, której wszyscy członkowie są świadomi swej przynależności do jednego narodu. Przy czym stopień uświadomienia narodowego jest różny tak w poszczególnych jego grupach, jak i szczególnych jego członków.

Konsekwentne spojenie problematyki narodowej z problematyką klasową przejawia się między innymi w zwalczaniu przez Lenina zakorzenionego wśród drobnej burżuazji mitu, „że naród jest czymś jednolitym i że wola narodu może być wyrażona [...] (poza walką klasową)”⁴. Wpływ klasy panującej na treść narodu znamionuje jej rola w zakresie artykułowania interesów narodowych oraz wyraża się w tym, że walka albo współpraca międzyklasowa stanowi płaszczyznę i ramy ujawniania woli narodu, a intensywność walki klasowej determinuje stopień homogeniczności narodu. Te przesłanki uzasadniają przeprowadzenie typologii narodu i wyróżnienie narodów: niewolniczego, feudalnego, burżuazyjnego i socjalistycznego. Narody przynależne do jednego typu charakteryzują

³ Świadomość narodowa słowami K. Grzybowskiego jest zarazem międzyklasowa, ponadklasowa i klasowa. Międzyklasowa, gdyż decydują o niej treści wspólne wszystkim klasom narodu. Ponadklasowa, ponieważ w chwili zagrożenia bytu narodowego ona decyduje o stanowisku członków narodu wobec niebezpieczeństwa. Klasowa, gdyż walka o treść świadomości narodowej toczy się z punktu widzenia różnic klasowych, jest walką o to, która z klas społecznych tę konkretną treść świadomości narodowej ukształtuje. Por. K. Grzybowski, *Ojczyzna, naród, państwo*, Warszawa 1970, s. 106.

⁴ W. I. Lenin, *Referat o stosunku proletariatu do drobnoburżuazyjnej demokracji*, *Dziela*, t. 28, s. 205 - 206.

tożsame globalne stosunki klasowe oraz leżący u ich jpodstaw etap w rozwoju sposobu produkcji. Rozmiar i powszechność więzi narodowych wśród członków narodu zezwalają wyróżnić narody archaiczne (nie-wolniczy i feudalny) oraz narody nowoczesne (burżuazyjny i socja-listyczny). Rozmiar, spoistość i treść obiektywnych więzi narodowych de-terminuje struktura klasowa narodu.

Lenin stwierdzał, że „o narodowych więziach we właściwym znacze-niu tego słowa można mówić tylko od początku epoki rozwijającego się kapitalizmu”⁵. W epoce tej dokonuje się „zespoleenie terytoriów narodo-wych (tworzenie się języka, budzenie się świadomości narodowej, etc.) i powstanie państwa narodowego”⁶. Lenin przeciwstawiając się ponadklasowym ideologiom narodowym określił oraz zestawił internacjo-nalistyczny i narodowy aspekt położenia klasowego oraz wskazał na ko-nieczność ustabilizowania narodowego charakteru klasy robotniczej. „Na-rody są nieuniknionym wytworem i nieuniknioną formą burżuazyjnej epoki rozwoju społecznego. I klasa robotnicza nie mogła okrzepnąć, zmęźnić, uformować się nie konstytuując się w granicach narodu, nie będąc «narodową» («aczkolwiek bynajmniej nie w znaczeniu burżuazyj-nym»)»⁷ — pisał. Narodowy aspekt położenia klasowego związany jest z szeregiem przesłanek. Klasa społeczna staje się „klasą dla siebie” w pro-cesie przekształceń narodu, procesie formowania jego kolejnego typu. Wynika to ze ścisłego splecenia konkretnego procesu narodotwórczego z (procesem klasotwórczym. Klasa społeczna walcząc o panowanie w spo-łeczeństwie działa w ramach narodu; jego struktury społecznej i proble-mów życia narodowego, jego instytucji i tradycji politycznych. Jej zwy-cięstwo jest tym bliższe, im bardziej zyska zdolność uklasawiania dążeń narodowych; podejmowania i realizacji powszechnych pragnień i aspiracji członków swego narodu.

Z aspektem narodowym położenia klasowego łączy się ściśle w leni-nowskiej koncepcji aspekt internacjonalistyczny. Jednakowy stosunek do środków produkcji, mający kluczowe znaczenie dla wyróżniania klasy społecznej, jest dookreślany w czasoprzestrzeni, w której rozpatrywana społeczność żyje, a walka klasowa łączy się z problemem narodowym, gdyż toczy się w łonie poszczególnych narodów. Dlatego też w rewolucyj-nej walce proletariatu tak istotne znaczenie ma internacjonalistyczny aspekt położenia klasowego i zawarte w jego treści założenie międzynaro-dowej solidarności i skonsolidowania robotników.

W okresie poprzedzającym rewolucję i w pierwszym okresie rewolucji socjalistycznej w stabilizowaniu narodowego charakteru klasy robotniczej decydującą rolę odgrywa partia komunistyczna, która organizując, inspi-

⁵ Ibidem, t. I, s. 156.

⁶ Ibidem, t. XLI, s. 264.

⁷ Ibidem, t. XXI, s. 62 - 63.

rując i kierując klasą robotniczą tworzy warunki dla jej przywództwa w narodzie i przejęcia odpowiedzialności za jego losy⁸. W budowie rozwinętego społeczeństwa socjalistycznego wzrasta znaczenie w tym zakresie praktycznych doświadczeń wielkoprzemysłowych grup robotniczych — oddziałów proletariatu o najwyższym stopniu zorganizowania oraz przodującej świadomości.

Wybitny wkład Lenina w przedstawianej dziedzinie związany jest między innymi ze skonkretyzowaniem zasady samostanowienia narodów oraz przetworzeniem jej w prawo narodów do samookreślenia — istotny element strategii międzynarodowego ruchu robotniczego. W leninowskiej koncepcji spójnie zestawiony jest kontekst narodowy i internacjonalistyczny zasady samostanowienia, a zarazem rozgraniczony i oceniony szowinizm narodu uciskającego i nacjonalizm narodu uciskanego. „Sojaliści bezwarunkowo powinni żądać, by partie s.-d. krajów uciskających (zwłaszcza tak zwanych «wielkich mocarstw») uznawały i broniły prawa narodów uciskanych do samookreślenia, i właśnie w politycznym znaczeniu tego słowa, tj. prawa do politycznego oderwania się [...]. Sojaliści narodów uciskanych, ze swej strony, powinni bezwarunkowo walczyć o całkowitą (w tej liczbie i organizacyjną) jedność robotników narodów uciskanych i uciskających”⁹. W innym opracowaniu Lenin stwierdza: „Co jest ważne dla proletariusza? Dla proletariusza jest rzeczą nie tylko ważną, lecz również żywotnie konieczną, zapewnienie sobie ze strony obcoplemieńców maksimum zaufania w proletariackiej walce klasowej. Co jest do tego potrzebne? Potrzebna jest do tego nie tylko równość formalna. Potrzebne jest w tym celu wyrównanie w ten czy inny sposób — postępowaniem wobec obcoplemieńców lub ustępstwami na ich rzecz — rachunku krzywd, które w toku dziejów wyrządził obcoplemieńcom rząd narodu «wielkomocarstwowego» i które zrodziły ową nieufność i podejrzliwość”¹⁰.

Leninowskie ujęcie kwestii samostanowienia nie wyklucza możliwości integracji narodów, włącznie do dobrowolnej ich asymilacji. „Proletariat natomiast — pisał Lenin — nie tylko nie bierze na siebie obrony rozwoju narodowego każdego narodu, lecz przeciwnie, przestrzega masy przed takimi złudzeniami, [...], wita wszelką asymilację narodów z wyjątkiem przymusowej lub opartej na przywilejach”¹¹.

spajając walkę społeczno i narodowowyzwoleńczą wyszedł Lenin z założenia, iż wyzwolenie społeczne może (lecz nie musi) być częścią wyzwolenia narodowego, zaś nurt społecznowyzwoleńczy ma z reguły treść na-

⁸ *XXX-lecie PRL. Tezy KC PZPR uchwalone na XIII Plenum KC w dniu 15 II 1974*, Warszawa 1974, s. 17.

⁹ W. I. Lenin, *Socjalizm a wojna, Dzieła*, t. XXI, s. 332.

¹⁰ Tenże, *W związku z zagadnieniem narodowości, czyli o autonomizacji, Dzieła*, t. XXXVI, s. 637.

¹¹ Tenże, *Uwagi krytyczne w kwestii narodowej, Dzieła*, t. XX, s. 21.

rodowowyzwoleńczą. Stąd też dla wyzwolenia narodowego decydujące znaczenie ma program opierający się na dążeniach mas pracujących, a wyrażający się w tezach narodowego i społecznego ich wyzwolenia.

Wiele uwagi poświęcił Lenin prawu do samookreślenia narodu polskiego i zagadnieniu niepodległego bytu państwowego naszego narodu¹², Myśl leninowską w okresie późniejszym (druga wojna światowa i okupacja hitlerowska ziem polskich) podjęła Polska Partia Robotnicza wypracowując, a następnie realizując program społeczno i narodowowyzwoleńczy. Tezy Lenina, dotyczące kwestii narodowej, dały podstawę dla uformowania koncepcji frontu narodowego¹³, której obiektywizacja umożliwiła PPR poprowadzenie narodu polskiego do walki z okupantem. Działanie PPR na czele wszystkich patriotycznych sił narodu wraz z opartą na stanowisku Lenina w kwestii narodowej praktyką państwa radzieckiego przyczyniły się do odbudowy niepodległego i socjalistycznego państwa polskiego; kraju jednolitego etnicznie o bezpiecznych granicach.

Rewolucja socjalistyczna w sensie politycznym, która dokonała się w Polsce w latach czterdziestych, ostatecznie zabezpieczyła niepodległość oraz uformowała ekonomiczne podstawy egzystencji narodu socjalistycznego. Rewolucja socjalistyczna nie tworzy jednak automatycznie narodu socjalistycznego; rewolucja ta formuje jedynie zespół warunków niezbędnych dla jego wykształcenia. W powstawaniu narodu socjalistycznego wiodące znaczenie ma ideologia proletariacka oraz socjalistyczny system polityczny. W dotychczasowych rewolucjach socjalistycznych w ramach socjalistycznego systemu politycznego zapadały zasadnicze decyzje dla uformowania bazy ekonomicznej „nowego” narodu, ukształtowania charakterystycznych dłań więzi ekonomicznych. W konsekwencji rewolucji politycznej, a następnie przeobrażeń związanych z industrializacją socjalistyczną, kształtował się nowy układ klasowy społeczeństw — struktura społeczna narodu socjalistycznego, którego główne człony tworzy klasa robotnicza, chłopstwo oraz inteligencja. W narodzie socjalistycznym nie brak różnicowań, a w jego strukturze społecznej występują sprzeczności o charakterze nieantagonistycznym. Dynamizm budownictwa socjalistycznego rodzi stan, w którym jedne różnicowania są przewyżczone, lecz zarazem pojawiają się nowe — zgodne z osiągniętym etapem rozwoju albo związane z deformacjami narastającymi na gruncie tendencji dynamiki adaptacyjnej rodzimego systemu politycznego. Partia komunistyczna, dążąc do stałego podnoszenia stopnia skonsolidowania struktury społecznej formującego się narodu socjalistycznego powinna sukcesywnie analizować i oceniać osiągnięty stopień rzeczywistego jej zintegrowania oraz charakter i trwałość występujących różnicowań.

¹² *Lenin o Polsce i polskim ruchu robotniczym. Artykuły, przemówienia, dokumenty, listy*, Warszawa 1955.

¹³ Szerzej A. Redelbach, *Rozwój koncepcji frontu narodowego w Polsce*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1972, nr 1.

Równomiernie do umacniania się obiektywnych więzi charakteryzujących naród socjalistyczny musi być kształtowana i upowszechniana wśród jego członków treść socjalistycznej świadomości narodowej. Jak wykazują dotychczasowe doświadczenia państw socjalistycznych nie jest to proces, który dokonuje się automatycznie, w ślad za przemianami obiektywnymi. Świadomość narodowa kształtuje się stopniowo w wyniku całokształtu oddziaływań wychowawczych i propagandowych w społeczeństwie. W treści wskazanych oddziaływań spajać się powinny przesłanki patriotyczne i internacjonalistyczne; łączyć problematykę polityczną (stanowisko członków narodu wobec poszczególnych zagadnień budownictwa socjalistycznego) z problematyką moralną (ich stanowisko wobec różnorodnych postaw ludzi w codziennym życiu).

W treści socjalistycznej świadomości narodowej zawierają się wyraźne przesłanki internacjonalistyczne. Kierunkową wytyczną jest znamieną w tej mierze wypowiedź Lenina: „Aby być internacjonalistą trzeba myśleć nie o swoim tylko narodzie, lecz trzeba stawiać wyżej od niego interesy wszystkich narodów, ich powszechną wolność i równoprawnienie”¹⁴.

2. PROBLEMATYKA NARODOWA W BUDOWIE I ROZWIJANIU SOCJALIZMU

Ranga jaką przywiązywał Lenin do roli narodu w budownictwie socjalistycznym uwidacznia się szczególnie w jego wypowiedzi na VIII Zjeździe RKP (b): „w kwestii samookreślenia narodów istota rzeczy polega na tym, że różne narody idą po tej samej drodze historycznej, ale zygawkami i ścieżkami w najwyższym stopniu różnorodnymi, oraz na tym, że bardziej kulturalne narody idą oczywiście inaczej niż mniej kulturalne [...]. Gdybyśmy usunęli ten punkt lub zredagowali go inaczej, wykreślilibyśmy z programu kwestię narodową. Można by to było zrobić, gdyby istnieli ludzie bez cech narodowych. Ale ludzi takich nie ma i w inny sposób społeczeństwa socjalistycznego w żaden sposób zbudować nie możemy”¹⁵.

Zdaniem Lenina obowiązkiem marksisty jest otwarty i krytyczny stosunek do historii i tradycji własnego narodu: „Posiadamy w pełni poczucie dumy narodowej i właśnie dlatego szczególnie nienawidzimy swej niewolniczej przeszłości... i swej niewolniczej terażniejszości”¹⁶. Klasowa ocena historii własnego narodu zezwala siłom rewolucyjnym na uchwycenie kompleksu przesłanek dynamizujących przeobrażenia rewolucji socjalistycznej, jak i tych, które mogą rodzić opóźnienia oraz mo-

¹⁴ W. I. Lenin, *Dziela*, t. XXII; s. 395.

¹⁵ Tenże, *VIII Zjazd RKP (b)...*, *Dziela*, t. XXIX, s. 185.

¹⁶ Tenże, *O dumie narodowej Wielkorusów*, *Dziela*, t. XXI, s. 97.

dyfikować założone przemiany. W całym okresie budownictwa socjalistycznego zachowują walor i aktualność postępowe i patriotyczne elementy kultury narodowej. Ich należyte wykorzystanie w socjalistycznym systemie politycznym zrodzi aktywne i zaangażowane postawy społeczne, umocni spójność systemu i przyspieszy proces „wchłaniania” władzy przez społeczeństwo.

Tradycje postępowe i patriotyczne odgrywają ważną rolę w kształtowaniu osobowości członków społeczeństwa socjalistycznego w zakresie formowania postaw patriotycznych i internacjonalistycznych. W wychowaniu socjalistycznym niezbędna jest klasowa interpretacja wydarzeń historycznych i ukazywanie roli mas ludowych w historii danego narodu oraz eksponowanie w dążeniach grup społecznych żyjących w dawnych epokach wartości ważnych i bliskich współczesnym¹⁷.

W budownictwie socjalistycznym uwzględnić trzeba i korelować konkretny charakter narodowy. W punkcie wyjścia wywodzi się już poważna trudność związana z wyodrębnieniem i zakreśleniem rozmiaru cech stałych i zmiennych wypełniających treść charakteru danego narodu. Dowodzi tego w pełni dyskusja, która toczy się z różnym nasileniem w różnych okresach nad cechami osobowości Polaka¹⁸. Dążenie do optymalizacji efektów budownictwa socjalistycznego wymaga od sił kierujących jego przebiegiem periodycznej analizy i wyceny wskazanych cech. Z jednej strony siły te zyskują wtedy wiedzę niezbędną do zaadaptowania i przepojenia treściami bliskimi członkom narodu instytucji i mechanizmów właściwych formacji socjalistycznej. Jeśli zwrócimy uwagę na szczególnie aktywną w leninowskim modelu procesu rewolucyjnego rolę ideologii i systemu politycznego w stosunku do struktury ekonomicznej i społecznej — umożliwi to dostosowanie mechanizmów politycznych i ekonomicznych formowanych w normatywnej teorii formacji socjalistycznej do prawidłowości ujawniających się w rozwoju makrostruktury społecznej. Z drugiej strony w długofalowym i spójnym działaniu można modelować charakter narodowy i usuwać rozpowszechnione wśród członków narodu cechy ujemne.

W każdym kraju, w którym dokonuje się rewolucja socjalistyczna występują dwa zespoły cech; cechy wspólne właściwe wszystkim krajom realizującym budownictwo socjalistyczne oraz cechy swoiste związane z narodowym charakterem tego budownictwa¹⁹. Znamienna jest w tej mierze wypowiedź Lenina „Póki istnieją różnice narodowe i państwowe między narodami i krajami — a różnice te będą się utrzy-

¹⁷ B. Suchodolski, *Historia kultury a świadomość narodowa*, Nowe Drogi 1975, z. 4, s. 111 i nast.

¹⁸ Por. A. Bocheński, *Rzecz o psychice narodu polskiego*, Warszawa 1972; *Polski problem nr 1*, Warszawa 1972; J. Szczepański, *Rozważania o Rzeczypospolitej*, Warszawa 1971 i in.

¹⁹ A. Łopatka, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 1975, s. 70 i nast.

mywały jeszcze bardzo a bardzo długo nawet po urzeczywistnieniu dyktatury proletariatu w skali światowej — póty jedność międzynarodowej taktyki komunistycznego ruchu robotniczego wszystkich krajów wymaga nie usuwania różnorodności, nie znoszenia różnic narodowych (jest to w chwili obecnej marzenie nedoręczne), lecz takiego stosowania podstawowych zasad komunizmu (Władza Radziecka i dyktatura proletariatu), które by we właściwy sposób modyfikowało te zasady w szczegółach, prawidłowo je dopasowywało, przystosowywało do różnic narodowych i narodowopaństwowych"²⁰. Jak z tego wynika, w każdym procesie rewolucyjnym konkretyzują się (zyskują konkretną postać i formę) uniwersalne prawidłowości budownictwa socjalistycznego. Prawidłowości te zestawiała Deklaracja narady przedstawicieli partii komunistycznych i robotniczych krajów socjalistycznych, która odbyła się w Moskwie w dniach 11-16 listopada 1957 r.²¹ W konsekwencji każdy naród wnosi twórczy wkład w wypracowywanie wyjaśniającej teorii formacji socjalistycznej, a doświadczenia poszczególnych narodów w budowie tej formacji są współcześnie podstawową przesłanką rozwoju marksizmu-leninizmu oraz wzbogacania strategii i taktyki międzynarodowego ruchu komunistycznego i robotniczego.

W obrębie zainteresowań Lenina znalazła się także relacja narodu i państwa socjalistycznego: „Wszystkie narody dojdą do socjalizmu — to jest nieuniknione, ale dojdą wszystkie niezupełnie jednakowo — każdy wniesie coś swoistego do tej czy innej formy demokracji, do tej czy innej odmiany dyktatury proletariatu, do tego czy innego tempa przeobrażeń socjalistycznych różnych dziedzin życia społecznego. Nie ma nic uboższego z teoretycznego punktu widzenia i śmieszniejszego z punktu widzenia praktyki niż «w imię materializmu historycznego» malować sobie pod tym względem przyszłość jednobarwną, szarawą farbą, byłoby to malowanie suzdalskich bohomazów"²².

Związek między narodem a państwem socjalistycznym uwidacznia się szczególnie w zakresie ustroju narodowo-terytorialnego państwa czy też, jak piszą autorzy radzieccy, w dziedzinie „formy organizacji integralności państwowej”²³. Rozwiązanie problemu narodowego prowadzi do ustabilizowania w obrębie formy państwa socjalistycznego państw unitarnych i federacyjnych. Konkretny kształt formy państwa socjalistycz-

²⁰ W. I. Lenin, *Dziecięta choroba „lewicowości” w komunizmie*, *Dziela*, t. XXXI, s. 78 - 79.

²¹ Nowe Drogi 1957, z. 12, s. 28 - 29.

²² W. I. Lenin, *O karykaturze marksizmu i o „imperialistycznym ekonomizmie”*, *Dziela*, t. XXIII, s. 67.

²³ J. Grospič, *Czynniki decydujące o formie państwa socjalistycznego i jej zmianach*, w: *Formy państwa socjalistycznego*, red. A. Łopatka i Z. Rykowski, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1977, s. 137 i nast.

nego sprzyjać ma obiektywizacja tak istotnych wartości ideologii socjalizmu jak zniesienie ucisku narodowego i zapewnienie równouprawnienia oraz braterskiej współpracy między narodami. W rezultacie w formie państwa zawierać się powinno te mechanizmy i instytucje ustrojowe, które sprzyjają wszechstronnemu rozwojowi ekonomicznemu, politycznemu i kulturalnemu wszystkich narodów i narodowości danego wielonarodowego państwa socjalistycznego. Zarówno dla socjalistycznych państw unitarnych, jak i federacyjnych, nadrzędne znaczenie ma jedność treści ustrojowych i politycznych oraz jednolitość realizowanych przez nie funkcji. Tak w jednych, jak i drugich, przesłanką spajającą system polityczny jest formuła centralizmu demokratycznego, której realizacja sprzyjać powinna koncentracji oraz zwielokrotnieniu energii narodowej. Wreszcie dla jednych i drugich charakterystyczny jest jednolity system prawa, i w rezultacie, tożsamy status prawny obywatela.

Między czynnikiem narodowym a formą państwa socjalistycznego występuje sprzężenie zwrotne. Z jednej strony czynnik narodowy korelująco wpływa na cały system polityczny, a w tym formę państwa; z drugiej zaś forma państwa w dłuższym okresie modyfikuje wskazany już charakter narodowy²⁴.

Zbliżyliśmy się w tym miejscu do istotnej relacji między świadomością narodową a świadomością państwową i obywatelską; zagadnienia tak aktualnego w naszym kraju. W historii narodu polskiego nieczęsto występowały warunki (a i te nie były należycie wykorzystywane) dla budowania patriotyzmu pojmowanego jako troska o umacnianie własnego państwa, tworzenie przesłanek dla optymalnego jego rozwoju i siły²⁵. Stąd też obecnie podstawowym nakazem patriotyzmu jest rozwijanie i umacnianie państwa polskiego, które jako najwyższe dobro Polaków powinno reprezentować ich interesy oraz, organizując zbiorowe wysiłki, urzeczywistniać zasady suwerenności narodowej.

Umocnienie świadomości narodowej i obywatelskiej²⁶ zyskało w naszym kraju w ostatnim czasie zupełnie nowe znaczenie. W procesie odnowy mieści się przecież konstruowanie nowej jakości świadomości społecznej oraz zapewnienie wszechstronnego rozwoju człowieka, zgodnie z ideałami moralności socjalistycznej i humanistycznymi treściami nowego ustroju. Można stwierdzić, że stopniowo będzie się krystalizować w PRL program edukacji obywatelskiej, obejmującej umacnianie świadomości narodowej i państwowej obywateli naszego kraju. Edukacja obywatelska drogą inspirowania spontanicznych postaw demokratycznych

²⁴ Szerzej H. Groszyk, w: *ibidem*, s. 123 i nast.

²⁵ *III Plenum KC PZPR*, Warszawa 1976, s. 23.

²⁶ A. Redelbach, *Świadomość prawna*, *Studia Nauk Politycznych* 1979, nr 4, s. 130 i nast.

ludzi pracy oraz utrwalania dyscypliny obywatelskiej i ładu społecznego służyć będzie umacnianiu socjalistycznego państwa i związanych z nim mechanizmów demokratycznych. Jeśli obywatele PRL będą mogli w pełni zasadnie powiedzieć „Polska Rzeczpospolita Ludowa to my — jej obywatele”; umacnianie państwa oznacza umacnianie najwyższej wartości w życiu narodu polskiego. W dalszym rozwoju społeczeństwa socjalistycznego poważne znaczenie przywiązuje się do umacniania narodowego charakteru socjalistycznego państwa d systemu politycznego: stopniowo formuje się i tą drogą ich ogólnonarodowy charakter. Widoczne jest to między innymi w nowych sformułowaniach konstytucji socjalistycznych, gdzie wzmacnia się postanowienia dotyczące związku państwa z narodem. Przykładowo: nowelizacja ustawy konstytucyjnej PRL w 1976 r. przyniosła określenie podstawowego celu działania państwa; jest nim także „rozwój twórczych sił narodu” (art. 4). Obecnie Konstytucja PRL stanowi także, że państwo w swej polityce kieruje się interesami narodu polskiego, jego suwerenności, niepodległości i bezpieczeństwa, wolą pokoju i współpracy między narodami (art. 6).

W rozwiniętym społeczeństwie socjalistycznym, kiedy zrealizowane jest już zadanie, które Lenin ujął w słowach „przeobrazić wszystkich członków społeczeństwa w ludzi pracy”²⁷, państwo dyktatury proletariatu przeobraża się w państwo ogólnonarodowe, w którym podmiotem, władzy jest socjalistyczny naród. We wskazanym okresie rozwoju formacji socjalistycznej tak jak ogólnonarodowe państwo jest najwyższą wartością w życiu całego narodu socjalistycznego, tak autorealizacja i nieskrępowany rozwój osobowości członka narodu jest kluczowym celem i wytyczną działania państwa²⁸.

Związek państwa z narodem przejawia się także w dziedzinie (polityki zagranicznej państwa socjalistycznego, gdzie interesy narodowe kojarzone muszą być z powinnościami płynącymi z internacjonalizmu proletariackiego. Sprawa ta jest tym istotniejsza, że obecnie w ramach funkcji zewnętrznej państwa socjalistycznego wyodrębnia się funkcja pomocy wzajemnej i bratniej współpracy z państwami wspólnoty socjalistycznej. Treść wskazanej funkcji stanowi zdaniem autorów radzieckich: „wszechstronny rozwój politycznej, ekonomicznej, naukowo-technicznej, ideologicznej, kulturalnej, wojskowej i innych form współpracy krajów socjalistycznych, opartej na zasadzie proletariackiego internacjonalizmu i przyjaźni narodów, łączenia interesów narodowych z ogólnymi interesami światowego systemu socjalizmu”²⁹.

²⁷ W. I. Lenin, *Pozdrowienia dla robotników węgierskich, Dzieła*, t. XXIX, s. 382.

²⁸ A. Redelbach, *Status jednostki w systemie władzy (analiza modelowa)*, *Studia Nauk Politycznych*, 1979, nr 6, s. 77 i nast.

²⁹ *Teoria państwa socjalistycznego. Akademia Nauk ZSRR*, Warszawa 1976, s. 173.

Powiązanie kwestii narodowej z demokracją widoczne jest w zakresie zagadnienia podmiotowości we władzy politycznej. W państwie socjalistycznym związek ten wyraża się w relacji: suwerenność narodu a suwerenność ludu pracującego; konstytucyjna zasada zwierzchnictwa narodu a zasada ludowładztwa. Charakterystyczne jest w tym zakresie postanowienie art. 20 Konstytucji PRL: „2. Sejm jako najwyższy wyraziciel woli ludu pracującego miast i wsi [suwerenność ludu — A. R.] urzeczywistnia suwerenne prawa narodu [suwerenność narodu — A. R.]”. W sytuacji, gdy każdy naród jest klasowo określony, suwerenność ludu pracującego miast i wsi zestawiana jest nie z suwerennością narodu „jako takiego”, a z suwerennością narodu socjalistycznego. Trwałą i wzrastającą większość narodu socjalistycznego stanowią ludzie pracy, a podstawowym rzecznikiem interesów narodowych jest klasa robotnicza. „Proletariat potrzebuje — pisał K. Kelles-Krauz — wolności i jedności narodu dla siebie samego już dlatego, że ona jedynie — oczywiście zawsze przy demokracji — umożliwi swobodny obieg myśli między wszystkimi częściami i warstwami narodu, należyty, nie tamowany rozwój oświaty i kultury, które są koniecznymi warunkami zwycięstw ekonomicznych i politycznych klasy robotniczej”³⁰. W konsekwencji, między suwerennością ludu pracującego i suwerennością narodu socjalistycznego oraz między zasadą ludowładztwa a zasadą suwerenności narodu socjalistycznego, występuje zgodność strukturalna. Lud pracujący, działając jako suweren i powołując państwo socjalistyczne, a następnie organizując w jego ramach życie narodowe, zabezpiecza moralną i historyczną ciągłość narodu oraz realizację obiektywnych celów i interesów formującego się narodu socjalistycznego³¹. W dalszym rozwoju społeczeństwa socjalistycznego pogłębiać się będzie tożsamość pojęć „lud pracujący” i „naród socjalistyczny”, gdyż stopniowo w skład narodu będą wchodzić wyłącznie ludzie pracy. Nie oznacza to jednak subsumpcji pojęć i zlikwidowania „narodu” jako kategorii politycznej, gdyż nadal jednostka ludzka będzie pełniła dwie różne role społeczne: „członka narodu” i „człowieka pracy”.

Jeśli w państwie dyktatury proletariatu władza sprawowana jest przez lud pracujący w interesie narodu socjalistycznego (naród ten dopiero się formuje), w państwie ogólnonarodowym władza sprawowana jest przez socjalistyczny naród składający się z ludzi pracy. Władza zachowuje więc nadal charakter polityczny, przy jednoczesnym zlikwidowaniu dwoistości zwierzchnictwa faktycznego (suwerenność ludu i narodu)

³⁰ K. Kelles-Krauz, *Niepodległość Polski a materialistyczne pojmowanie dziejów*, w: *Pisma wybrane*, t. II, Warszawa 1962, s. 382.

³¹ W. Skrzydło, *Kierownicza rola PZPR w stosunku do Sejmu*, w: *Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, red. A. Burda, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1975, s. 188 - 190.

i prawnego (zasada zwierzchnictwa ludu i narodu). Dla określenia suwerena i podmiotu władzy w państwie ogólnonarodowym można uznać jako adekwatny termin wprowadzony w literaturze przez W. Zamkowskiego „wspólnota ludowo-narodowa”³². Podmiotem nieograniczonej, niepodzielnej i niezbywalnej władzy w państwie ogólnonarodowym staje się więc wspólnota ludowo-narodowa, której zwierzchnictwo faktyczne znajdzie odzwierciedlenie w sferze zasad konstytucyjnych w zasadzie zwierzchnictwa wspólnoty ludowo-narodowej.

Rdzeniem władzy państwowej ludu pracującego i narodu socjalistycznego jest jak dotąd władza panowania, której piastunem jest klasa robotnicza. Władza panowania klasy robotniczej jest formą urzeczywistniania kierowniczej roli klasy robotniczej i stanowi zespół środków operacyjnych niezbędnych dla realizacji dalekosiężnych celów ludu pracującego, narodu socjalistycznego oraz klasy robotniczej w ich łonie. Panowanie ekonomiczne, polityczne i ideologiczne klasy robotniczej jest czynnikiem niezbędnym dla zagwarantowania warunków, w których lud pracujący może zdobyć, a następnie na czele narodu socjalistycznego w sposób coraz doskonalszy sprawować władzę państwową, aż do całkowitego jej umocnienia. Wybór celów i selekcja interesów charakteryzują zarówno treść władzy państwowej, jak i treść władzy panowania. Władze te pojmowane jako zespoły środków operacyjnych służą tak rozwiązywaniu konfliktów w zakresie zaspokajania ludzkich potrzeb (aspekt ogólnoporządkowy), jak i organizowaniu działań zbiorowych o charakterze pozytywnym (aspekt organizatorski)³³.

Kierownicza rola klasy robotniczej w łonie ludu pracującego i narodu socjalistycznego odpowiada w pełni silnemu zapotrzebowaniu tych społeczności na siłę integrującą oraz stymulującą ich rozwój. Rola klasy robotniczej w łonie ludu pracującego i narodu socjalistycznego wraz ze ścisłą współzależnością władzy tej klasy z władzą ludzi pracy i członków narodu socjalistycznego rodzą j e d n o r o d n o ś ć treści klasowych władzy panowania i władzy państwowej w socjalistycznym systemie politycznym. Nadal w pełni aktualna jest myśl Lenina stwierdzającego, że na gruncie marksizmu nie dlatego wyodrębniono „lud” i „klasy”: „by klasa przodująca zamykała się w sobie, ograniczała samą siebie wężutką miarką, kontrolowała swą działalność względami na to, żeby czasem nie odsunęli się ekonomiczni władcy świata, lecz po to, by klasa przodująca, nie obciążona połowicznością, chwiejnością, niezdecydowaniem klas pośrednich, z tym większą energią, z tym większym entuzjazmem walczyła

³² W. Zamkowski, *Dyktatura, suwerenność, demokracja. Podstawowe teoretyczne problemy struktury i funkcjonowania władzy państwowej w PRL*, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1974, s. 130 i in.

³³ O poziomach władzy w socjalistycznym systemie politycznym szerzej A. Redelbach, *System władzy ludu pracującego miast i wsi (analiza modelowa)*, Studia Nauk Politycznych 1978, nr 3.

o sprawę całego ludu" ³⁴. Jednorodność klasowa władzy panowania klasy robotniczej i władzy państwowej ludu pracującego i narodu socjalistycznego umacnia się w budowie społeczeństwa socjalistycznego. W okresie tym we władzy klasy robotniczej maleją funkcje negatywne (przemoc klasowa), a umacniają się i rozwijają funkcje pozytywne (kierownictwo i przodownictwo w budownictwie socjalistycznym). W aspekcie wewnętrznym przemoc klasowa obumiera całkowicie, gdy w danym społeczeństwie zbudowano już socjalizm w pełni, a więc także w sferze świadomości społecznej. W tej sytuacji, socjalistyczny system polityczny może coraz wydatniej artykułować i kierować zaspokajaniem różnorodnych, szczegółowych potrzeb, dążeń i aspiracji wszystkich członków narodu socjalistycznego.

Związek kwestii narodowej z demokracją dotyczy w państwie socjalistycznym nie tylko samego ujęcia problemu podmiotowości we władzy państwowej; związek ten rozciąga się także na władzę rządu — na mechanizmy i instytucje służące realizacji władzy. Władza ludu pracującego miast i wsi urzeczywistnia się na dwóch podstawowych płaszczyznach: państwowej i społecznej; oraz w dwóch odpowiadających im formach organizacyjnych: państwowych i społecznych. Płaszczyzna państwowa realizacji ludowładztwa obejmuje system przedstawicielskich organów władzy państwowej oraz system form bezpośredniego ludowładztwa. Płaszczyzna społeczna realizacji ludowładztwa obejmuje system różnorodnych, o różnym stopniu zinstytucjonalizowania, grup społecznych; wyodrębniamy wśród nich partie polityczne, organizacje i organy społeczne i samorządowe oraz ruchy społeczne. Formy państwowe i społeczne realizacji ludowładztwa reprezentują odmienne właściwości (w zakresie zasięgu i charakteru władzy) i dopiero łączne ich zestawienie w praktyce politycznej gwarantuje pełnię władzy ludu pracującego. W procesie rewolucyjnym formy urzeczywistniania ludowładztwa ulegają wydatnemu dookreśleniu, między innymi w kontekście narodowym. Wysoki walor mają w tej mierze nasze rodzime doświadczenia w zakresie przepojenia rewolucyjnych organów władzy państwowej treściami narodowych tradycji politycznych ³⁵.

Wpływ kwestii narodowej na sferę rządu w państwie socjalistycznym widoczny jest w zakresie organizacji życia politycznego. Jedną z naczelnych zasad normatywnych teorii socjalistycznego systemu politycznego jest zasada koncentrycznej reprezentacji integralnej interesów narodu. Życie polityczne w państwie socjalistycznym zorganizowane jest według formuły centralizmu demokratycz-

³⁴ W. I. Lenin, *Dziela*, t. IX, s. 98 - 99.

³⁵ F. Ryszka, *Ideowo-polityczne podstawy przemian*, w: *Polska Ludowa 1944 - 1950. Przemiany społeczne*, red. F. Ryszka, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1976; *Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej 1947 - 1952*, red. M. Rybicki, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1977.

nego. W rezultacie system polityczny jest scentralizowany, a źródła kompetencji usytuowane są na wierzchołkach poszczególnych struktur decyzyjnych. Jednocześnie podejmuje się kolejne próby dekoncentracji kompetencji w dół politycznych i gospodarczych struktur decyzyjnych. Zakres i głębokość dekoncentracji kompetencji przedstawia się różnie w czasie i w różnych krajach socjalistycznych. Zagadnienia te są obecnie w naszym kraju powszechnie dyskutowane. Wszędzie jednak ustabilizowała się instancyjność postępowania i organy wyższe w danej strukturze decyzyjnej zachowały prawo do weryfikowania decyzji, które zapadły na szczeblu niższym. Jeśli więc w socjalistycznym systemie politycznym występuje centralizm o różnym zakresie i głębokości dekoncentracji kompetencji, reprezentacja interesów w tym systemie ma charakter *k o n c e n t r y c z n y*. I n t e g r a l n y charakter reprezentacji interesów -przejawia się z jednej strony w dążeniu związania w mechanizmach władzy reprezentantów z reprezentowanymi (form urzeczywistniania ludowładztwa z podmiotami władzy). Z drugiej strony integralność reprezentacji oznacza jak dotąd danie prymatu wartościom, przesłankom oraz interesom j e d n o c z ą c y m nad różnicującymi socjalistyczny naród. Inną interesującą zasadą normatywnej teorii socjalistycznego systemu politycznego jest zasada *w o l n e j w s p ó ł p r a c y s i ł p o l i t y c z n y c h* oznaczająca, że na gruncie socjalistycznego rozwoju kraju zapewniać się powinno w sprawach zasadniczych warunki dla prezentowania i ścieraania się różnorodnych stanowisk, ujawniania przez ludzi pracy własnych ocen i poglądów. Wolnej współpracy sił politycznych odpowiada stan organizacji życia politycznego, w którym artykułowane są, scalane i realizowane różnorodne oceny i opinie oraz odpowiadające im szczegółowe interesy człowieka pracy i poszczególnych środowisk narodu socjalistycznego jako całości społecznej³⁶. Twórczy, a nie destruktywny charakter wskazanej wolności oznacza, że interesy te są spójnie łączone na różnych płaszczyznach i poziomach oraz zestawiane z kompleksem warunków i perspektywicznymi celami budownictwa socjalistycznego.

Analiza mechanizmów życia politycznego w państwie socjalistycznym prowadzi do wniosku, że kluczowe znaczenie dla realizacji interesów narodu socjalistycznego ma funkcjonowanie partii komunistycznej. Znamienna jest wypowiedź L. Breżniewa na XXIV Zjeździe KPZR: „polityka partii daje pożądane wyniki wtedy, gdy uwzględnia ściśle zarówno interesy całego narodu, jak i interesy klas i grup społecznych wchodzących w jego skład, kieruje je w jeden wspólny nurt”³⁷; czy też na XXV Zjeździe KPZR „dla nas demokratyczne jest to, co służy interesom narodu,

³⁶ Szerzej S. Ehrlich, *Oblicza pluralizmów*, Warszawa 1980, s. 346 i nast.

³⁷ XXIV Zjazd KPZR 30 III - 9 IV 1971. *Referaty i uchwały*, Warszawa 1971, s. 113.

interesom budownictwa komunistycznego"³⁸. W toku budownictwa socjalistycznego partii marksistowsko-leninowskie sukcesywnie umacniają swe wpływy we wszystkich środowiskach i pokoleniach ludzi pracy; organicznie zespalają się z formującymi narodami socjalistycznymi. W działaniu partii komunistycznych artykulacja interesów narodowych splata się z mobilizacją jego członków w budownictwie socjalistycznym. Stopniowo partii marksistowsko-leninowskie, zachowując jednocześnie swój klasowy charakter, stają się partiami ogólnonarodowymi reprezentującymi wszystkie środowiska narodu socjalistycznego.

Rozwój demokratycznych elementów we władzy ludu pracującego i narodu socjalistycznego jest tym pełniejszy, im konsekwentniej na stanowisku tym stoi partia marksistowsko-leninowska, im bardziej zdemokratyzowane są relacje: partia-aparat państwowy oraz partia-społeczeństwo. Sformułowaną tezę potwierdza dotychczasowy przebieg rozwoju państw socjalistycznych, który dowodzi ścisłej współzależności osiąganego stopnia rozwoju demokracji od poglądów praktyki politycznej na stopień w jakim poszczególne założenia modelowe mogą być zrealizowane w danym okresie i to w sposób funkcjonalny dla priorytetowych celów i wartości. Ustalając treść władzy państwowej ludu pracującego i narodu socjalistycznego oraz treść władzy panowania klasy robotniczej stwierdziłem, że władze te obejmują wybór celów i selekcję interesów. Partia komunistyczna działając jako siła przewodząca w budownictwie socjalistycznym i komunistycznym, jest kluczowym mediatorem w społeczeństwie inicjującym i organizującym działania polityczne w tej dziedzinie. Można stwierdzić, że poziom sprawstwa partii decyduje w dużym stopniu o poziomie sprawstwa ogółu mechanizmów władzy ludu pracującego, narodu socjalistycznego i klasy robotniczej w ich łonie.

Rozpatrując kwestię narodową w socjalistycznym systemie politycznym należy jeszcze wskazać na front narodowy; instytucję, której idee powinny przenikać wskazany system i wiązać go z narodem³⁹. Front narodowy rozpatrujemy przede wszystkim na płaszczyźnie doktrynalnej, gdyż głosi się w nim i urzeczywistnia pewien zespół poglądów, w różnych formach organizacyjnych i poprzez różne organizacje. Front narodowy jest w tym sensie stanem umysłu i postaw członków socjalistycznego narodu, przejawiającym się w gotowości do współtworzenia programu rozwoju kraju i jego aktywnej realizacji.

Rekapitulując rozważania nad leninowską koncepcją narodu i jej znaczeniem w budownictwie socjalistycznym stwierdzam, że koncepcja ta,

³⁸ XXV Zjazd KPZR 24 II - 5 III 1976. *Podstawowe dokumenty*, Warszawa 1976., s. 139.

³⁹ A. Redelbach, *Front Jedności Narodu. Model i funkcjonowanie frontu narodowego w PRL*, Warszawa 1978.

będąc rezultatem skrupulatnej analizy prawidłowości rozwoju społecznego, zachowała swe walory teoretyczne i praktyczne do dnia dzisiejszego. Stan taki jest także w dużej mierze wynikiem twórczej działalności partii marksistowsko-leninowskich, które podejmują i wzbogacają treść oraz z powodzeniem realizują w państwach socjalistycznych tezy Lenina w kwestii narodowej. Osiągnięcia i sukcesy krajów obozu socjalistycznego w rozwiązywaniu problemów rozwoju narodów i stosunków między nimi są wymiernym świadectwem siły i żywotności leninowskiej koncepcji narodu. Ranga i znaczenie leninowskiego ujęcia kwestii narodowej wykracza daleko poza ramy obozu socjalistycznego; tezy Lenina promieniują na kierunki działania międzynarodowego ruchu komunistycznego i narodowowyzwoleńczego. W rezolucji przyjętej przez Międzynarodową Radę Partii Komunistycznych i Robotniczych w Moskwie w 1969 r. stwierdzono: „My, komuniści, występujemy przeciwko wszelkim formom uciskania narodów i mniejszości narodowych, opowiadamy się za tym, by każdy naród czy też grupa narodowa rozwijały własną kulturę i język. Zdecydowanie bronimy prawa wszystkich narodów do samookreślenia”⁴⁰.

CONCEPTION DE NATION DE LENINE ET SON ROLE DANS LA CONSTRUCTION DU SOCIALISME

Resume

Dans cet article sont caractérisés les éléments principaux de la conception de nation de Lénine: l'approche génétique et structurale du phénomène, la juxtaposition du problème de la nation avec celui des classes, ensuite la juxtaposition des aspects international et national de la situation des classes, la conception du droit des nations à l'autodétermination. La considération suivante de Lénine est une des thèses-clés: l'obligation d'un marxiste d'être ouvert et critique envers l'histoire et la tradition de sa propre nation; cela lui permet de saisir les prémisses qui rendent les changements révolutionnaires plus dynamiques ainsi que remarquer les autres sources potentielles du retard et des modifications des changements.

Dans l'analyse du problème de nation dans la construction du socialisme a sa place l'étude des rapports entre la nation et l'état aussi bien que celle des relations entre la conscience nationale et la conscience d'état. L'auteur caractérise aussi les liaisons entre la question nationale et le problème de la démocratie socialiste; il souligne, entre autres, les relations étroites entre la souveraineté du peuple des ouvriers et la souveraineté de la nation socialiste.

L'article souligne aussi le rôle principal du parti communiste qui lui permet de voir et d'accomplir les intérêts de la nation.

Les considérations de l'auteur aboutissent à la conclusion — la conception de nation de Lénine étant le résultat de l'analyse consciencieuse des régularités du développement social a gardé jusqu'aujourd'hui ses valeurs théoriques et pratiques.

⁴⁰ *Międzynarodowa Narada Partii Komunistycznych i Robotniczych. Moskwa 1969*, Warszawa 1969, s. 55. Szerzej: *Leninizm a kwestia narodowa w świecie współczesnym*, red. P. N. Fiedosiejew, Warszawa 1977.